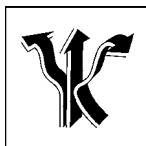

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

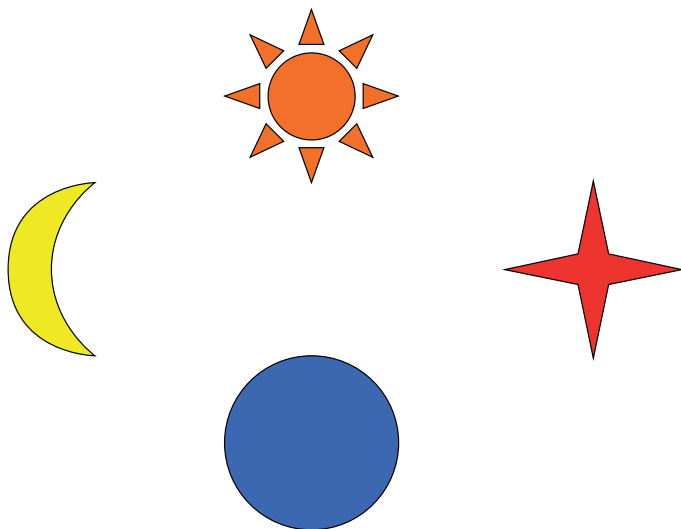
Українсько-Азербайджанський Інститут соціальних наук
і самоврядування ім. Г. А. Алієва

МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
на базі кафедри українознавства*

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2012

Редакційна колегія:

Бідзюра І. П. — директор УАІСНС, д-р політ. наук, проф.;
Шилов Ю. О. — зав. каф. українознавства, академік МКА, канд. іст. наук, проф.;
Соколовська К. М. — заст. зав. каф. українознавства, канд. іст. наук, доц., проф. МКА

Затверджено до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 25.06.12)

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. Д-87 конф.]. — К.: МАУП, 2012. — 286 с.

Розкриваються історичні, теоретичні та методологічні аспекти українознавчої дисципліни не тільки як складової духовності українства, а й як феноменального явища світової цивілізації.

Проаналізовано роль і місце науки українознавства у розбудові демократичного суспільства суверенної європейської держави України.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

ББК 87я73

ЗМІСТ

І. П. Бідзюра Вступне слово	6	І. Алмаші Україна в трансрегіональному вимірі політики ЄС	76
Ю. О. Шилов Актуальні проблеми українознавства	8	Г. А. Гайдукевич Новая генерация украинцев и государственное двуязычие в Украине.....	82
В. Ф. Баранівський Українознавство як чинник розвитку політичної культури	19	О. М. Міхатуліна Порівняльне правознавство як засіб зближення трудового законодавства України із законодавством Європейського Співтовариства	92
Микола Дорошко Проблема соборності українських земель: історична ретроспектива і сучасний стан	23	Б. В. Бернадський “Українське питання” у роки Першої Світової війни (крізь призму політичної поліції)	96
А. П. Самодрин Від регіональної політики до регіонального самоврядування: кременчуцький регіон	32	Нгуен Куинь Май Энергетические региональные структуры безопасности Евразии.....	111
П. В. Пиріг До питання про становище українського козацтва в другій половині XVII ст.	43	І. М. Прядко Стан кустарно-ремісничої промисловості в Україні в період НЕПУ (у 20-х роках XX ст.).....	118
Л. Литвин Пошук національної самоідентичності українців (на прикладі віршів т. зв. поемічного комплексу 80–90-х років XVI ст.)	47	О. В. Безручко Українізація та інтернаціоналізація кіноосвіти у 20–30-х роках XX ст.	124
В. П. Руденко, І. Л. Винар Прадавні клейноди — сучасні символи Білої Церкви.....	53	Артем Панакін Ставлення української влади до польських військових формувань в Україні у 1917–1918 рр.....	133
К. М. Соколовська Формування української еліти засобами українознавчих дисциплін	60	Н. А. Дорошенко Історія виникнення спільних підприємств як фактора економічного зростання країни	138
В. В. Утвенко Виховання національної свідомості та гідності українців на засадах історичного досвіду	64	В. А. Гудов Сприйняття аварії на ЧАЕС світовою спільнотою та майбутнє атомної енергетики	142
І. О. Проценко Трансформація української освітньої ментальності	67		
Є. С. Костюк Діяльність Українського Червоного Хреста у 20–30-х роках XX ст.: соціальний аспект.....	70		

ПРОБЛЕМА СОБОРНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНИЙ СТАН

Актуальні проблеми українознавства, с. 23–31

Попри значний масив праць¹, в яких досліджується проблема збирання етнографічно українських земель в одну державу, тема української соборності викликає підвищений суспільний інтерес, позаяк час від часу в періодичних виданнях з'являється інформація про заяви окремих політиків сусідніх держав (переважно з Росії), що містять територіальні претензії до України. Тож виникають питання: “Як вирішувалась проблема соборності українських земель у ХХ ст.?”, “Чому частина українських теренів як етнічних, так і колонізованих українцями, залишилися поза межами Української держави?”

Як відомо, до 1917 р. держави Україна не існувало, а її землі входили до складу двох імперій — Австро-Угорської та Російської, які

перебували тоді в стані війни одна з одною. Після Лютневої революції в Росії, що призвела до краху російського самодержавства, справу відродження української державності очолила Українська Центральна Рада, створена 4 (17) березня 1917 р. в Києві. Домагаючись автономного статусу у складі майбутньої федеративної Росії, Українська Центральна Рада повинна була передусім визначити її кордони. “Українці хочуть, — писав у квітні 1917 р. голова Центральної Ради М. Грушевський, — щоб з українських земель Російської держави (бо про них говоримо поки що, не зачіпаючи питання об'єднання усіх українських земель), була утворена одна область, одна національна територія. Сюди, значить, мусять увійти губернії в цілості або в переважній часті українські — Київська, Волинська, Подільська, Херсонська, Катеринославська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Таврійська, Кубанська. Од них треба відрізати повіті і волості не українські, як скажім, північні повіті Чернігівської губернії, східні Кубанської, тощо, а прилучити натомість українські повіті сусідніх губерній як Хотинський і частини Аккерманського Бессараб-

¹ Див.: Гошуляк І. Проблема соборності українських земель у добу Центральної Ради // Укр. іст. журн. — 1997. — № 3. — С. 26–41; Трубайчук А. Українське питання в європейських міжнародних відносинах (1918–1945 рр.) // Київ. старовина. — 1996. — № 2–3. — С. 104–118; Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (До 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.): Збірник. — К., 1999; та ін.

ської, східні частини губернії Холмської, полудневі окрайці губерній Городенської, Мінської, Курської, західні часті Вороніжчини, Донщини, Чорноморської і Ставропольської губерній. Так утвориться територія, де українська людність становить більшість”².

Щодо територіальних меж цілої України, їх загальні контури було визначено під час роботи Українського національного конгресу 6–8 (19–21) квітня 1917 р. Виходячи з доповіді В. Садовського “Територія і людність України”, західний кордон мав проходити по Гродненській і Люблінській губерніях, південно-східний — на Кубані, північний — по р. Прип’ять, південний — по Азовському і Чорному морю (без Криму). Визнаючи право усіх націй на політичне самовизначення, конгрес у своїй резолюції наголосив на тому, що “кордони між державами повинні бути встановлені згідно з волею пограничної людності”³.

На переговорах зі спеціальною комісією Тимчасового уряду Росії у травні 1917 р. делегація Центральної Ради на чолі з В. Винниченком висловились за те, щоб автономна Україна постала на землях Росії, де українське населення становило більшість: у дев’яти губерніях Південно-Західного краю, Лівобережжя і Новоросії (Київській, Волинській, Подільській, Чернігівській, Полтавській, Харківській, Катеринославській, Херсонській і Таврійській (без Криму), Хотинському і частині

Аккерманського повітів Бессарабії, східних частинах Холмської губернії і західних — Області Війська Донського, Чорноморської, Ставропольської та Курської губерній. З цим не погоджувалися члени російської спецкомісії. Вони, згадував В. Винниченко, “виміряючи територію майбутньої автономії України... торкнулись Чорного моря, Одеси, Донецького району, Катеринославщини, Херсонщини, Харківщини. І тут, від одної думки..., що донецький і херсонський вугілля, що катеринославське залізо, що харківська індустрія одніметься в них, вони до того захвилювались, що забули про свою професорську мантию, про свою науку, про високі Установчі Збори, почали вимахувати руками, розхристались і виявили всю суть свого руського... націоналізму”⁴.

Зрештою, Тимчасовий уряд, що не бажав дотримуватися етнографічного принципу при встановленні території української автономії, визнав юрисдикцію Генерального секретаріату — уряду Центральної Ради, на терені п’яти губерній — тих самих, що складали територію Війська Запорозького гетьмана Богдана Хмельницького, держави, яка згідно з Переяславсько-Московським договором 1654 р. перейшла “під високу руку” московського царя Олексія Михайловича.

Сприятливі умови для поширення влади Центральної Ради в решті українських губерній виникли тільки після жовтневого (1917 р.) більшовицького перевороту у Петрогра-

² Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації. — К., 1991. — С. 126.

³ Робітнича газета. — 1917. — 20 квіт.

⁴ Винниченко В. Відродження нації. — К., 1990. — Ч. 1. — С. 167–168.

ді. Питання об'єднання українських земель розглядалося на засіданнях Центральної Ради 30 і 31 жовтня. Результатом обговорення, а також роботи спеціально створеної комісії, стала постанова про з'єднання українських земель. Центральна Рада ухвалила: "Поширити в повній мірі владу Генерального Секретаріату на всі відмежовані землі України, де більшість людності є українська, а саме — Херсонщину, Катеринославщину, Харківщину, материкову Таврію, Холмщину, частину Курщини та Вороніжчини"⁵. 3 листопада 1917 р. Генеральний Секретаріат оголосив, що його компетенція поширюється на всі губернії, де українське населення становить більшість. Однак, якщо Херсонщина, Харківщина, Катеринославщина і Таврія (без Криму) були включені "в територію єдиної України", то про Холмщину, частину Курщини та Вороніжчини у відозві не говорилося.

Входження земель чотирьох зазначених губерній до складу України на законодавчому рівні було закріплене III Універсалом Центральної Ради 7 листопада 1917 р. Ним проголошувалось утворення Української Народної Республіки й визначались її межі: "До території Народної Української Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення кордонів Української Народної Республіки щодо прилучення

частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини і суміжних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді організованої волі народів"⁶.

Між тим проблема Холмщини актуалізувалась вже 11 листопада, коли Мала Рада зібралася на надзвичайне засідання для обговорення питання щодо намірів центральних держав передати під тиском поляків українські землі Східної Галичини, Буковини, Холмщини, Підляшшя і окупованої частини Волині відродженій Польській державі. Було ухвалено рішення обрати комісію для вироблення протесту проти насильницького приєднання до Польщі названих територій.

Першим справжнім випробуванням Центральної Ради на здатність обстоювати національні інтереси та реалізувати принцип соборності українських земель стали Брестські мирні переговори з центральними державами у грудні 1917 — на початку лютого 1918 р. Об'єктивних можливостей для сприятливого перебігу переговорів у представників УНР було небагато. За повної відсутності українських дипломатів із фаховим досвідом, необхідною освітою, делегація (В. Голубович (голова), М. Левитський, М. Любинський, М. Полоз, О. Севрюк) виявилась дуже молодою за віком, хоча певною мірою це компенсувалось тим, що новопризначених дипломатів двічі консультував М. Грушевський. Згідно з інструкціями, отриманими від М. Грушевського, українська де-

⁵ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. — Т. 1. — К., 1996. — С. 379.

⁶ Національні відносини в Україні в XX ст.: Зб. док. і матеріалів. — К., 1994. — С. 55.

леґація добивалася визнання УНР і приєднання до неї Холмщини й Підляшшя, а також Східної Галичини, Буковини і Закарпаття. На останнє категорично не погоджувалася Австро-Угорщина. Тоді українська делегація почала наполягати на територіальному розмежуванні в Галичині й наданні автономії (“коронного краю”) українським землям у складі Австро-Угорщини. Зацікавлена в торговельно-економічній співпраці з Україною та закритті Східного фронту, а також відчуваючи тиск Німеччини, Австро-Угорщина була змушена йти на поступки.

Брестський мирний договір, укладений в ніч на 27 січня (9 лютого) 1918 р., складався із 10 статей. Він визнавав незалежність УНР і визначав її “кордони”. До УНР відійшли, зокрема, майже вся Холмщина і Підляшшя, а кордон між УНР та Австро-Угорщиною пролягав по лінії Хотин–Гусятин–Збараж–Броди–Сокаль. Делеґації УНР і Австро-Угорщини також дійшли згоди і підписали таємний додаток про поділ Галичини та об’єднання українських частин Галичини й Буковини в єдиний “коронний край” до 20 липня 1918 р. Попри те, що таємна угода не була реалізована, після розпаду Австро-Угорської імперії восени 1918 р. Лемківщина, Закарпаття, Буковина і Хотинщина увійшли, хоч і на короткий час, до складу проголошеної 13 листопада 1918 р. Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Щодо північних кордонів України, то за Брестською угодою до України прилучили північні повіти Чернігівщини та весь Гомельський повіт. Відповідно до української ет-

ноґрафічної межі було проведено кордон з Росією в районі Курщини, хоча на Вороніжчині та території Війська Донського переважна частина заселених українцями земель залишилася поза межами української держави. Помилкою Центральної Ради була й відмова від Криму. Її намагався виправити уряд гетьмана П. Скоропадського, але збройне повстання Директорії в листопаді 1918 р. звело нанівець ці зусилля.

Незважаючи на це, за умови можливого об’єднання УНР і ЗУНР в одну державу, майже всі етноґрафічні українські землі опинялися у її складі. Цей намір було реалізовано 22 січня 1919 р. проголошенням Акта Злуки УНР та ЗУНР, який попри всю його декларативність має історичне значення у житті українського народу. Загалом українська держава в добу Національно-демократичної революції 1917–1921 рр. обіймала територію загальною площею 630 тис. кв. км, що менше від суцільної української етноґрафічної території, яка дорівнює 718 300 кв. км, і значно менше від усієї української національної території, яка сягає 930 500 кв. км⁷. Чому так сталося?

Справа в тому, що проголошений державами-переможцями у Першій світовій війні принцип етнічного підходу до встановлення нових кордонів зазвичай не дотримувався. Так, на території Польщі опинилося близько двох мільйонів, а на території Чехословаччини — ще більше німців. Понад два мільйони угорців увійшли до складу ворожої їм з

⁷ *Геоґрафія українських і сумежних земель.* — [Факс. перевид.] — К., 2005. — Т. 1. — С. 19.

давніх часів румунської держави, а також до Югославії. Між трьома сусідніми державами була поділена Македонія. Однак у найгіршому становищі опинився український народ. Нав'язану Паризькій конференції британським і французьким прем'єрами Д. Ллойд-Джорджем і Ж. Клемансо Версальську систему договорів певною мірою посилювали домагання правителів Польщі, Румунії і навіть поміркованої Чехо-Словаччини. Усе це зрештою призвело до розчленування українських земель між СРСР, Польщею, Румунією і Чехо-Словаччиною. Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Белз, Берестейщина, Підляшшя, Надсяння і Лемківщина були включені до відродженої польської держави, українське населення Буковини, Бессарабії і Мараморешчини опинилося під румунською владою, а Закарпаття згідно з рішенням Ліги Націй було передане Чехо-Словаччині.

Не в кращому становищі опинилося й населення Наддніпрянської України, що проживало відтепер у більшовицькій квазідержаві — УСРР. Спочатку більшовики, що сформували альтернативну українській національній державі радянську республіку, погодилися на кордони, визначені Центральною Радою. Надалі зміцнення більшовицької диктатури супроводжувалось зменшенням території УСРР до можливого мінімуму за рахунок відсікання населених переважно українцями місцевостей на Дону, Кубані, Північному Кавказі, Криму, Воронезьких слобід, численних українських сіл і навіть цілих районів суміжних областей Росії (Сталінградської, Са-

ратовської, Курської, Орловської, Брянської), а також ряду районів Білорусії.

Уперше питання територіально-го розмежування УСРР і РСФРР розглядалося на міжвідомчій нараді при економічно-правовому відділі НКВС РСФРР 25 лютого 1919 р. За основу при вирішенні питання російська сторона запропонувала взяти не принцип етнічної належності населення і навіть не його волевиявлення, а міркування виключно “державного порядку”. Так, при обговоренні належності Грайворонського і Белгородського повітів представник УСРР посилався на етнічний склад населення та значне економічне і культурне тяжіння його до Харкова. Проте уповноважений РНК РСФРР С. Гопнер заявила, що ці райони, як хлібні центри, мають велике значення тільки для Великої Росії, залишаючись незначними для України. На випадок військових невдач УСРР, радянська Росія, відмовившись від цих повітів, раз і назавжди втратить можливість висувати на них претензії в майбутньому. Як аргумент Гопнер використала також телеграму голови уряду УСРР Х. Раковського, в якій повідомлялося, що з його боку немає жодних заперечень щодо включення цих територій до Росії.

Згідно з цією телеграмою було вирішено й питання про передачу від Чернігівської до Гомельської губернії Сурозького, Новозибківського, Мглинського і Стародубського повітів. Такою була плата маріонеткового більшовицького уряду України за збройну підтримку з боку червоної Росії. Кордон УСРР з Доном встановлювався по старій міжгуберн-

ській межі, а з Кримом — по Перекопському перешийку. Усі рішення були прийняті одностайно і лягли в основу затвердженого 10 березня 1919 р. РНК України “Договору про кордони з РСФРР”. Українське населення, що опинилося поза межами своєї республіки, засилало російські урядові органи заявами про бажання жити в Україні, такі самі рішення приймалися волосними й повітовими з’їздами рад. Ідучи назустріч цьому процесу, уряд УСРР запропонував ЦВК СРСР у 1924 р. проект “Про зовнішні кордони УСРР”.

У першій частині проекту, підготовленому за участю академіків М. Грушевського і Д. Багалія, обґрунтовувалась необхідність зміни державних кордонів у зв’язку з адміністративно-територіальною реформою. У другій частині, спираючись на дані переписів 1897, 1920 і 1922 рр., український уряд пропонував передати республіці ряд повітів Курської та Воронезької губерній, де проживало 1704 тис. українців.

Для розгляду проекту Союзний ЦВК створив комісію для врегулювання кордонів між РСФРР, УСРР та БСРР (по два представники від кожної сторони) на чолі з головою ЦВК Білорусі О. Черв’яковим. На першому засіданні 1 липня 1924 р. було визначено етнографічний принцип як головний при вирішенні питання кордонів з урахуванням економічного тяжіння та зручності адміністративно-територіального поділу спірних територій. Цей компромісний варіант залишав поза межами УСРР 724 тис. українців. Досягти згоди між делегаціями не вдалося, і Черв’яков передав це питання на розгляд політ-

бюро ЦК ВКП(б), де компромісний проект постанови союзної комісії зазнав подальших змін. Згідно з постановою ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р. до УСРР була приєднана територія, на якій мешкало 278 тис. осіб. (Путивльський повіт і кілька волостей Курської та Воронезької губерній), тоді як від України було відторгнуто територію з населенням 479 тис. осіб (у тому числі Таганрозький і Шахтинський округи).

Після проведення Всесоюзного перепису населення 1926 р. ЦК КП(б)У наважився звернутися до Москви з проханням повернути Таганрозький і Шахтинський округи Україні, а також передати їй південні райони Курської і Воронезької губерній, де компактно проживало українське населення. Кількість українців у районах Російської Федерації, що безпосередньо прилягали до України, становила, як засвідчував перепис, понад 2 млн осіб. Проте ЦК ВКП(б) не відреагував на боязкий демарш своєї української філії.

Пізніше нарком освіти УСРР М. Скрипник за сприяння місцевої влади розпочав українізацію 37 районів Північнокавказького краю, у тому числі 19 районів Кубанського округу. Завдяки досягнутим успіхам в українізації, вдалося знову поставити питання про переведення під юрисдикцію України Кубанського, Шахтинського і Таганрозького округів. У відповідь на це 14 грудня 1932 р. вийшла постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР “Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі і Західній області”, що передбачала не лише вилучення всіх запасів продовольства у селян і козаків, нако-

пичених до нового врожаю, а й стала сигналом до згортання українізації в УСРР і на Кубані (українізація майже половини районів Північно-кавказького краю характеризувалася в постанові як “петлюрівська”). Застосований владою терор голодом спричинив не лише загибель сотень тисяч жителів Кубані, а й призвів до загибелі української Кубані. Нащадки запорозьких козаків, які вижили в атмосфері державного терору, зберегли козацькі традиції, але під пресом тоталітарної держави денаціоналізувалися.

Знову проблема соборності українських земель актуалізувалася напередодні Другої світової війни. Перетворення українського питання на важливий чинник міжнародної політики у 30-ті роки ХХ ст. пов'язано передусім з приходом до влади в Німеччині нацистів, головні ідеологи яких, включно з Гітлером, намагаючись за будь-яку ціну ревізувати поверсальську систему, пропагували ідею німецького походу на схід з метою відриву України від СРСР і перетворення її на плацдарм боротьби з комунізмом. Німецьку позицію вітала й частина української політичної еміграції. Зрештою, популяризації орієнтації частини української громадськості на Берлін сприяла сама епоха. З цього приводу відомий учений І. Лисяк-Рудницький зауважив, що “українці не могли бути прихильниками міжнародного “статус-кво” й вони симпатизували ревізіоністським силам версальської Європи, насамперед Німеччині, спершу ще демократичній, а після 1933 р. гітлерівській. Хоч гаслом українського націоналізму була “орієнтація на

власні сили”, однак у своїй зовнішньополітичній концепції він покладався на союз з Німеччиною”⁸.

Значущість українського питання в міжнародній політиці 30-х років підтверджують й щоденникові записи В. Винниченка. Зокрема, 1 листопада 1938 р. він писав: “Укр. питання починає виходити на поверхню політичного життя Європи. Але цей вихід, боюсь, не віщує нам нічого доброго. Виникають уже балачки і про нашу самостійність, але, боюсь, що ця самостійність буде зроблена Гітлером. А коли так, то вона буде гітлерівська, рабська. У нас уже є сталінська самостійність, розуміється, гітлерівська буде не краща, якщо не гірша”⁹. Його слова справдилися вже у березні 1939 р., коли Німеччина дозволила Угорщині окупувати “незалежну” Карпатську Україну — витвір Третього рейху (як відомо, пронімецька орієнтація Карпатської України зумовлювалася Мюнхенською угодою 1938 р., за якою празький уряд надав їй автономію).

Нового удару по західноукраїнських землях було завдано 23 серпня 1939 р., коли В. Молотов і Й. Ріббентроп підписали радянсько-німецький пакт про ненапад. Таємним протоколом передбачалося розмежування сфер інтересів обох держав, а Західна Україна разом з іншими територіями мала увійти до складу СРСР. Лемківщина та Холмщина потрапляли до німецької зони. Отже, як і у випадку з проголошенням у жовтні 1938 р. автономії Карпатської Укра-

⁸ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. — К., 1994. — Т. 2. — С. 252.

⁹ Винниченко В. Щоденники // Київ. старовина. — 2001. — № 1. — С. 111.

їни у складі наміченої Гітлером до розчленування Чехо-Словаччини, Україна стала розмінною монетою в геополітичних і військових планах Сталіна і Гітлера.

У згаданому таємному протоколі йшлося також про інтереси СРСР стосовно Південно-Східної Європи, зокрема Бессарабії. Наприкінці червня 1940 р. СРСР, скориставшись невтручанням Німеччини та її тиском на румунський уряд, зайняв Бессарабію, заселені українцями території Буковини та румунський округ Герца.

З того часу майже всі українські землі, які перед тим перебували у складі інших держав, були зібрані до купи в межах СРСР. З одного боку, цей факт мав безумовне позитивне значення: возз'єднання західноукраїнських земель об'єктивно відповідало одвічному прагненню українського народу до єдності, соборності. Проте не можна не враховувати того, з якою метою та якими методами це здійснювалось. Сталін, ведучи політичний торг із Гітлером, насамперед дбав про подальше розширення своєї імперії, про створення "зони безпеки" на західних кордонах. До того ж Сталін прагнув якомога швидше покласти край визвольному рухові населення Західної України.

Щодо окупованого в 1939 р. Угорщиною Закарпаття, то керівництво СРСР ще в ході війни почало роботу стосовно включення його до складу УРСР. У листопаді 1944 р. в Мукачеві відбувся I з'їзд Народних Комітетів Закарпаття, який одноголосно висловився за вихід Карпатської України зі складу Чехословаччини й возз'єднання з УРСР. 29 червня

1945 р. в Москві було підписано радянсько-чехословацький договір про вихід Закарпаття зі складу Чехословаччини і входження його до УРСР. Так завершився історичний процес збирання українських земель у межах однієї держави.

Відомо, що пакт Молотова-Ріббентропа 1939 р., що посприяв возз'єднанню Східної Галичини і Північної Буковини з УРСР, не передбачав приєднання до УРСР українських етнічних територій Лемківщини, Надсяння, Підляшшя і Холмщини (так званого "Закерзоння"), у 17 повітах якого проживало майже 800 тис. українців, що опинилися восени 1939 р. в німецькій окупаційній зоні — Генеральній губернії. Користуючись переможним наступом Червоної армії на німецькі позиції секретар ЦК КП(б)У і голова РНК УРСР М. Хрущов улітку 1944 р. зробив спробу приєднати до території України Надсяння, Підляшшя і Холмщину. Було складено навіть карту Холмської області. Однак Кремль відкинув ці пропозиції, оскільки вже було сформовано інше бачення повоєнного облаштування Європи. Як наслідок, 9 вересня 1944 р. між урядом УРСР і польським прорадянським тимчасовим Комітетом Національного Визволення укладено угоду, згідно з якою 17 повітів Підляшшя, Холмщини, Надсяння і Лемківщини передавалися Польщі. Угодою передбачалась евакуація українського населення з території Польщі і польських громадян із території УРСР. У такий спосіб сталінське керівництво, нехтуючи правами людини, намагалося підтримати паростки соціалізму у Східній Європі.

16 серпня 1945 р. між СРСР і Польською Республікою було укладено договір щодо радянсько-польського державного кордону. Ця угода закріплювала рішення Кримської та Потсдамської конференцій, згідно з якими кордон мав проходити в основному по “лінії Керзона”, з відхиленням на схід (тобто на користь Польщі) 5–8 км. Остаточно процес польсько-українського розмежування завершився 1951 р., коли на прохання Польщі відбувся обмін прикордонними ділянками, майже однаковими за площею.

Щодо українсько-румунського кордону, то він остаточно визначений радянсько-румунським договором від 10 лютого 1947 р., відповідно до якого Румунія визнала право УРСР на Північну Буковину, Хотинщину й Ізмаїльщину, тобто юридично зафіксувала кордони, встановлені в червні 1940 р. Нарешті, 26 квітня 1954 р. Верховна Рада СРСР прийняла закон “Про передачу Кримської області РРФСР у склад Української РСР”. В результаті цього й сформувалися

остаточно нинішні територіальні межі України.

Парадоксально, але те, чого не змогла закріпити самостійна УНР після Акта Злуки, в нових умовах практично здійснив тоталітарний сталінський режим. Сформовані у такий спосіб кордони Української РСР стали важливою передумовою відродження суверенної України.

Насамкінець слід звернути увагу на істинно справедливий, гуманний характер української соборницької ідеї. Адже вона, на відміну від інших (наприклад, російської, всепольської чи ідеї “Великої Румунії”), ніколи й нікому не загрожувала, не реалізовувалася за рахунок поневолення інших народів, зазіхання на чужі території. Відверті й замасковані посягання окремих зарубіжних політиків на терени України, що періодично дають про себе знати, змушують нагадати про ті українські етнічні землі, які в силу різних історичних і політичних обставин залишилися поза межами Української держави.